

Kántor Zoltán

Autonómia, önkormányzatiság és kisebbségi magyar közösségépítés

Nemzetállamok, nemzeti kisebbségek, nemzeti autonómiák

1. Helyzetelemzés, különös tekintettel a magyar külpolitika által jelenleg képviselt értékek, érdekek, szempontok és álláspontok tartalmi relevanciájára

1.1. Elméleti keretek

A rendszerváltást követően a demokratizálódás útjára lépett államoknak nemcsak az államberendezkedés, a gazdaság stb. kérdéseire kellett megoldást találniuk, hanem a nemzettel, a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatosan is ki kellett alakítaniuk politikájukat. Az alkotmány szintjén tisztázni kellett az állam viszonyulását a többségi nemzethez, valamint a nemzeti kisebbségekhez, meg kellett alkotni a választási, illetve párttörvényeket, ezen belül szabályozni a kisebbségek politikai képviseletét. A térségben különböző modellek születtek, melyek jellemző módon – Magyarország ez alól bizonyos szempontból kivétel – kedvezőtlenek voltak a nemzeti kisebbségek számára. Magyarország összes szomszédos államáról – feltételezhetően Szlovénia kivételével – elmondható, hogy a nemzetállami modellt követte. Ez a megoldás nem hagyott teret a decentralizációnak, így a legkritikább esetben alakultak ki föderatív megoldások, és a területi autonómia sem fért ebbe a koncepcióba.

Közép- és Kelet-Európában a '90-es években a nemzeti újraébredésnek voltunk tanúi: a kisebbségi és a többségi társadalmakban egyaránt a nemzetépítés vált az egyik legmarkánsabb politikai szervező elvvé.¹ Ezzel párhuzamosan látható, hogy a demokratikus intézményrendszer és a jogáll-

---

1 A kisebbségek esetében a nemzetépítés tulajdonképpen a kisebbségi intézményrendszer kiépítését jelenti. A politikai diskurzus szintjén pedig azt vehetjük észre, hogy a nemzeti összetartozás-tudat megerősítése a domináns. Lényegét tekintve a kisebbségi politikai közélet nemzetiesítése történik a rendszerváltás óta.

miság kialakítását is komoly nehézségek kísérik.² Nem csoda tehát, ha ebben a régióban sem a politikai hangulat, sem a jogi eszköztár nem tűnik még elég kiforrottnak ahhoz, hogy a kisebbségek autonómia követeléseit könnyen kezelni tudja.³ Ugyanakkor az európai integráció szükségessé teszi a regionális politikák megerősítését, miközben lényegesen gyengíteni képes az országok közötti nemzeti szembenállást (ami különösen az anyanyelvvel rendelkező kisebbségek esetében érdekes, hiszen az „*elcsatolás*” vagy „*elszakadás*” vádjá egyre kevésbé lehet már hiteles az EU tagállamai között), segíthet abban, hogy a konfliktus-gerjesztő nacionalista politikák támogatottsága csökkenjen.

A nemzeti vagy etnikai kisebbségek öngazgatása, autonómiája sok szempontból úgy tűnik, inkább erősítheti a modern demokratikus államok problémamegoldó képességét, mintsem újabb nemzeti konfliktusokat gerjesztene. A rendszerváltozás óta eltelt másfél évtizedben, a nemzeti indítástú konfliktusok ellenére, a szomszédos államokban – más-más mértékben ugyan – lezajlott bizonyos mértékű decentralizáció. Ez a folyamat sokak szerint megállíthatatlan. Az EU-csatlakozás következtében térségünk állami kénytelenek lesznek alapvető kérdésekben a döntéshozatalt alacsonyabb szintre vinni, ezzel is hozzájárulva a szubszidiaritás elvének megvalósításához. A regionalizálás, amennyiben párhuzamosan zajlik a közigazgatás decentralizációjával, megfelelő keretet biztosít a területi autonómia feltételeinek megteremtéséhez. Ez akkor is előnyös helyzet a nemzeti kisebbségek számára, ha az autonómia – a nyugati modell alapján – nem valósul meg. Az önkormányzati vagy helyi közigazgatási választások eredményeként a szomszédos államokban számos magyar kisebbségi képviselő került döntéshozó és végrehajtó pozícióba. A magyar többségű települések esetében, helyi szinten, a magyar képviselők saját maguk dönthetnek bizonyos a kisebbséget érintő kérdésekben. Minél decentralizáltabb az adott ál-

---

2 Téréségünkben a kérdés nem csupán a demokrácia konszolidációjának lassúsága miatt bonyolultabb, hanem azért is, mert a legtöbb posztkommunista államban a demokratizálódási folyamat egy nemzetépítési folyamattal társult. Úgy az államalkotó nemzet, mint a nemzeti kisebbség (általában anyaországi támogatással) egy-egy nemzeti alapú intézményesítésbe kezdett, jellemző módon egymás törekvéseivel szemben. Így a kisebbségi (egyéni, de főleg a kollektív) jogok, az autonómia, a regionalizáció, az önálló kisebbségi intézmények létrehozása akadályokba ütközik a többségi politikai elit részéről. Mindemellett a stabilitásra, a békére különös hangsúlyt fektető Európai Unió, és az egyes nyugat-európai államok is csak részlegesen – biztonságpolitikai megfontolások mellett – támogatták a kisebbségi törekvéseket.

3 Esély az autonómiára elsősorban ott van, ahol a közigazgatás önkormányzati alapú.

lam, minél több döntést lehet meghozni helyi szinten, annál nagyobb az esélye annak, hogy helyi szinten – elsősorban oktatási és kulturális kérdésekben – a határon túli magyarok számára megfelelő döntések születnek.

Minden társadalmi átalakulás a politikának a nemzeti vonalak mentén való újraszerveződésével jár. Mint említettük, a rendszerváltás után nemcsak a demokratikus intézményeket, a piacgazdaságot stb. kellett megteremteni, hanem választ kellett adni az állam nemzeti jellegére is. Az állam újradefiniálása így nem csak azt jelenti, hogy a tegnapi államszocialista állam mától piacgazdaság, a tegnapi egypártrendszer mától többpártrendszer stb. A korábbi államszocialista rendszer, a kisebbségi kérdést megoldottnak tekintő állam azzal szembesült, hogy területén aktivizálódnak a nemzeti kisebbségek, azzal kellett szembenéznie, hogy a többséghez tartozó politikai elit egy része (helyenként a meghatározó többsége) a befejezetlennek tekintett nemzetépítést kívánja folytatni. A kisebbségek elismerésre, autonómiára, önálló intézményrendszerre vonatkozó törekvései által gerjesztett félelem párosult a nemzetépítő politikát folytatni kívánó szándékkal, és ez azt eredményezte, hogy a posztkommunista államok – talán csak Magyarország kivételével – mind nemzeti terminológiában fogalmazták meg alkotmányukat, bejelentve igényüket, hogy a többségi, a névadó nemzetnek előjogai vannak, illetve a nemzeti állam meghatározás a kitűzött célt – a nemzetileg, kulturálisan homogén nemzetállami stádium elérését jelezte.

Az elmúlt 16 évben a szomszédos államokban élő magyar kisebbségek politikai stratégiáinak középpontjában az autonómia és az önkormányzatiság elérése állt. A kulturális reprodukció biztosítása érdekében a kisebbségi szervezetek képviselői lényegében egy párhuzamos – kisebbségi – társadalom kialakítására törekedtek, amely önálló intézményrendszerrel rendelkezik. Ezt a kisebbségi nemzetépítés fogalmi keretében értelmezhetjük.⁴ A kisebbségek szempontjából politikai kudarcról és részleges intézményépítő eredményekről beszélhetünk. Az elkövetkező egy-két évtizedben a szomszédos államokban élő magyar kisebbségek törekvései minden valószínűség szerint e célok elérésére fognak irányulni. Elsődleges cél a nemzetállam lebontása, a kisebb politikai és közigazgatási egységek megteremtése, amelyekben a kisebbség nagyobb beleszó-lással rendelkezik az őt érintő kérdésekbe. Lényegében a kisebbség célja a multinacionális állam megteremtése – a jelenlegi nemzetállam helyett. Ezen belül elérendő cél a hatalommegosztás az államban élő nemzeti csoportok között. Ez bizonyos fokig megvalósult azokban az esetekben, amikor a kisebbség részt

4 Kántor Zoltán: Kisebbségi nemzetépítés – a romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség. *Regio*, 2000. 3. szám.

vállalt a kormányzásban. A politikatudomány ezt a folyamatot konszocializációnak nevezi. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy – Romániában, Szlovákiában vagy Szerbiában – megvalósult volna a konszociális demokrácia modellje, ám azt mindenképpen mondhatjuk, hogy a konszociális demokráciára jellemző hatalommegosztás egyes mechanizmusai már működnek.

A mi szempontunkból a központi kérdés minden bizonnyal az, hogy az európai integrációs intézmények keretében a magyar állam milyen módon segítheti ezeket a törekvéseket. Ki kell alakítani egy olyan álláspontot, amely a kisebbségvédelmi és biztonságpolitikai szempontokat, valamint a jó szomszédság elvét egyaránt figyelembe veszi.

A csatlakozási folyamat eredményeként a kérdés már nem tehető fel zárólag magyar–magyar viszonyban. Ez a csatlakozott és a csatlakozásra váró államok esetére egyaránt érvényes. A szomszédságpolitikai szempontok és az európai trendek figyelembevételével makropolitikai folyamatok keretében kell az elemzést lefolytatni. Ebben a kérdésben Magyarország mozgásterét szűknek tekinthető. E felismerés mentén kell megtalálni az elvi válaszokat, kell kialakítani a stratégiát, és kidolgozni a konkrét lépéseket. Mivel a világpolitikai, és ezen belül az európai külpolitikai folyamatok csak megszorításokkal jelezhetők előre, olyan stratégiák végiggondolására van szükség, hogy közben a gyakorlati politika – az elvek feladás nélkül – gyorsan alkalmazkodni tudjon a változó környezethez.

1.2. A szomszédos államok

Nemzetállami politikával térségünkben elsősorban azokban az államokban találkozunk, amelyek rendelkeznek politikailag aktív nemzeti kisebbségekkel, mégpedig olyanokkal, amelyek a többség véleménye szerint veszélyeztetik az illető állam nemzeti jellegét vagy területi integritását, pontosabban az erre való hivatkozással lehet manipulálni, s ez a megközelítés mint sztereotípiá rögzül. A Magyarországgal szomszédos államok közül elsősorban Romániát, Szlovákiát, Szerbiát és bizonyos tekintetben Ukrajnát sorolhatjuk ebbe a csoportba. Horvátország, Szlovénia és Ausztria – elsősorban a területükön élő csekély számú magyar miatt – alapjában véve, ha nem is feltétlenül támogatólag, de legalábbis semleges viszonyul az ott élő magyarsághoz. Ez utóbbi esetben az illető állam és annak közvéleménye nem fél a kisebbségek elszakadási törekvéseitől.⁵ A kisebbségek politikai aktivi-

---

5 Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy az adott államok szerkezetébe az etnikai-területi autonómia nem illeszkedik, nemcsak elvi, hanem politikai, jogi és közigazgatási

tása mellett fontos tényező, hogy az érintett államok a klasszikus, nemzeti szempontból homogén nemzetállam felfogásból indulnak ki, mely szerint az állam a többségi nemzet tulajdona, és annak érdekeit fejezi ki, illetve annak értékei a központi értékek. E nemzetállami politika jellemzésére a nemzetépítés vagy a nemzeterősítés politikája a leghasználhatóbb terminológia. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy – igaz, immár finomabb módszerekkel – az állam folytatja asszimilációs politikáját.⁶ Ez a szemlélet gyakran felülír más racionalitásokat, és nem megy ritkaságszámba, hogy az állam inkább saját érdekei ellen cselekszik, csak ne kelljen feladni nemzetállami törekvéseit. Ez a nemzetállami politika minden bizonnyal módosul a csatlakozást követően, ám nem lehet számítani teljes felülírásra.

1.3. A magyar állam

A magyar politika 1989 után abba a kényes helyzetbe került – és van mind a mai napig –, hogy egyszerre kell elvi szinten koherens választ adnia a határon túli magyarság és a magyarországi kisebbségek jogainak, támogatásának és nem utolsósorban *a magyar nemzethez tartozásuk, illetve nem tartozásuk* kérdésében. A magyar külpolitika számára – mind a múltban, mind a jövőben – megkerülhetetlen kérdés a határon túli magyarokhoz való viszony, illetve támogatásuk. A magyar külpolitika – akár az EU szintjén, akár a szomszédos államokhoz való viszonyában – szembesül ezzel a kérdéssel, és egyik szinten sem rendelkezik azzal az opcióval, hogy figyelmen kívül hagyja.⁷

A magyar állam határon túli politikája úgy foglalható össze, hogy Magyarország politikailag, erkölcsileg és anyagilag – az erre a célra létrehozott közalapítványokon, befektetési alapokon, minisztériumi főosztályokon keresztül, valamint miniszteri keretből – támogatja a határon túli magyar

---

okok miatt sem. Hosszú időnek kell még eltelnie, míg ezek a struktúrák megváltoznak. Reményt keltő, hogy azokban az esetekben, ahol az autonómiának – még ha nem is a nyugati típusúnak – hagyományai voltak, ott könnyebben megteremthetőnek tűnik.

6 Az utóbbi időszakban azonban jelen van a kisebbségi elitek kooptációjának, szerkezetbe integrálásának politikája is. A kisebbségi pártok kormányzati részvétele, a konzociális jellegű politika azt eredményezte, hogy a hatalom – a biztos parlamenti támogatás fejében – megegyezett a kisebbségi elitekkel, és átengedte az eliteknek, hogy saját kisebbségi társadalmukkal egyeztessenek.

7 Elméleti vitákat a kisebbségi kérdés figyelmen kívül hagyásával természetesen lehet, ám reálpolitikailag nézve ez valószínűtlennek tűnik.

intézményeket és szervezeteket.⁸ Ez a támogatás természetesen nem tudja ellensúlyozni a környező országok gazdasági helyzetéből fakadó hátrányokat és a perspektíva hiányt, ám jelentősen hozzájárul a szomszédos államokban élő magyarok oktatási feltételeinek javításához, a civil szervezetek működésének és kulturális hagyományainak ápolásához.

Az alapszerződések – elsősorban Szlovákiával és Romániával – aláírása utáni időszakból belpolitikáivá vált a határon túli magyarok kérdése, aminek következtében felbomlott az addig adottnak tekintett nemzetpolitikai konszenzus. Ez a megosztottság jellemzi a státustörvény, valamint a kettős állampolgárság körülötti vitát.⁹ Az erről szóló népszavazás után a nemzetpolitikai kérdések háttérbe szorultak a politikai porondon, és megkezdődött a határon túli támogatáspolitikai átalakítása.

1.4. A nemzeti kisebbségek

A szomszédos államokban élő magyarok a többségi nemzetek tagjaihoz képest – kimondva vagy kimondatlanul – hátrányos helyzetben vannak. Habár jogilag az illető államok természetesen nem tesznek, nem tehetnek különbséget állampolgáraik között, ez a gyakorlatban nem így működik.

A szomszédos államokban élő magyar kisebbségek a rendszerváltást követően megalakították etnikai/etnokulturális/etnoregionális pártjaikat, és megfogalmazták követeléseiket, többek között a kisebbségi jogokat, az autonómiát, az anyaországgal való szabad kapcsolattartást stb. illetően.¹⁰ Politikai síkon – az uralkodó diskurzus ellenére – az 1989 előtti állapothoz képest eredményekről számolhatunk be. Kudarcról viszont, hogy nem jött létre a kisebbség kulturális

---

8 Átfogóan mutatja be a kérdést: Bárdi Nándor: *Tény és való*. Kalligram, Pozsony, 2004. A 2006-os évről lásd: Kántor Zoltán: *Nemzetpolitika*, 2005. In: Sándor Péter – Vass László – Tolnai Ágnes (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2005-ről*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2006. 598–607.; A Bárdi Nándor kötetét követő időszokról lásd ugyancsak: Bárdi Nándor – Kántor Zoltán: *Nemzetpolitika*. Vitaanyag a Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja számára.; valamint Bárdi Nándor: *A szükség mint esély. Lehetséges-e a magyarságpolitikát szakágazatként elgondolni? I-II. Kommentár*, 2006. 5. és 6. szám.

9 L. Szarka László: *Kisebbségek nemzeti és állampolgári identitása*. *Új Horizont*, 2006. 1. szám.

10 A szomszédos államok kisebbségi pártjainak törekvéseiről lásd Bárdi Nándor – Éger György (szerk.): *Útkeresés és integráció: válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989–1999*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000.; Blénesi Éva – Mandel Kinga (szerk.): *Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Európában, 2002–2004*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004.

reprodukciójához szükséges teljes intézményrendszer. A nemzeti kisebbségek politikai célja egyrészt az államon belüli kisebb egységek, másrészt önálló intézményrendszer megteremtése. A nemzetállami politika éppen ezt a két törekvést ellenzi a leginkább. Ezek azok a követelések, amelyek – a többség szerint – az állami szuverenitást megkérdőjelezzik. A kisebb politikai egységeket tekintve ezért viszonyulnak Romániában annyira hisztérikusan az autonómia és föderalizmus gondolatához, valamint emiatt olyan lassú és bonyodalmas az adminisztratív decentralizáció.¹¹ Hasonló a motiváció szlovák részről, amikor a szlovákiai magyar politikai szervezetek önálló, a történelmi nemzeti viszonyokkal számoló elképzelésekkel állnak elő az ország közigazgatási reformját illetően.¹² És nem utolsósorban a kezdeti ígéretések után emiatt nem időszerű a Vajdaság autonómiájáról tárgyalni.¹³ Az önálló intézményrendszerre vonatkozóan ezért ellenzik mind Szlovákiában mind Romániában a magyar nyelvű egyetemi oktatásra irányuló kisebbségi követeléseket. Ugyanebbe a vonulatba sorolhatók a státustörvényt illető román és szlovák bírálókat. E tényezők teszik a kisebbségi kérdést nemzetállami kérdéssé. Itt kell megjegyeznünk, hogy ilyen kérdésekben általában egyetértés van a többségi nemzet pártjai között, és alapjában véve csak konjunkturális okok és részben az EU elvárásai miatt tesznek engedelmeket a nemzeti kisebbségek követeléseinek tekintetében. A sikeres nyugati autonómiák mind egyfajta megegyezésen/kompromisszumon alapulnak a nemzeti kisebbség és az állam között. Kérdés, hogy a szomszédos államokban hogyan lehet egy ilyen megegyezéshez eljutni. A dilemma tehát az, hogy miként lehet a többséget érzékennyé tenni az autonómia kérdése iránt, ami a kisebbség integrációjának egyik feltétele lehet.¹⁴ Ezt Salat Levente a következő módon fogal-

11 Szokoly Elek (szerk.): *Provincia 2001*. Pro Europa Kiadó, Marosvásárhely, 2003.

12 Halász Iván: A közigazgatási reform tervei Szlovákiában. *Pro Minoritate*, 2000. 2. szám.; Szarka László: Közigazgatási reform és kisebbségi kérdés. *Kisebbségkutatás*, 2001. 2. szám.

13 Lásd Korhecz Tamás: A Magyar Nemzeti Tanács alkotmányossága. A jugoszláv szövetségi alkotmánybíróság határozatának a margójára. *Pro Minoritate*, 2003. 1. szám.

14 Sajátos történet az autonómia kérdése Kárpátaljával kapcsolatban, ahol nemcsak a magyarság, hanem az ukrán állam által hivatalosan nemzetiségként el nem ismert ruszinok is előálltak autonómia-igénnyel az 1990-es évek első felében. Ukrajna függetlenségének kinyilvánítása – 1991. augusztus 24. – és a Független Államok Közösségének megalakulása 1991. december 8. – közötti időszak felveti Kárpátalja autonómiájának gyakorlati kérdését. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség beregszászi szervezete támogatja a Kárpátaljai Ruszinok Társaságának autonómia-követelését, illetve maga is rövidesen indítványozta, hogy tartsanak népszavazást a magyar autonóm körzet megalakításáról Beregszász központtal. A helyi államhatalmi szervek felkarolják a kezdeményezést, és december 1-jére népszavazást írnak ki a kérdésben. Ugyanezen a napon az ország lakossá-

mazta meg: „A többségnek azt kellene belátnia, hogy az autonómia, lényegét tekintve, az integráció egyik formája, és az esetek többségében stabilizáló következményei vannak, következésképpen érdemes vállalni a vele járó erőfeszítéseket.”¹⁵

A kisebbségi pártok nem egy esetben kormányzati szerepet vállaltak,¹⁶ amely opció az illető államok EU-csatlakozásáig mindkét fél érdekét szolgálta, kérdéses, hogy a csatlakozást követően a többségi pártok szorulnak bármiféle gesztusra a kisebbség irányában.

1.5. Az autonómia

A szomszédos államokban élő magyarok autonómia-törekvései a helyi kisebbségi pártok megalakulása óta a közbeszéd részei. Számos koncepció és vitairat született, amelyekben az illető szervezetek, illetve szakemberek az adott magyar kisebbség számára leginkább megfelelő autonómia-koncep-

---

gának 90%-a referendum keretében támogatta a köztársaság függetlenségét, Kárpátalján pedig a választópolgárok 78%-a a terület különleges státusú önkormányzatára, a Beregszászi járásban 81,4%-a a magyar autonóm körzet megalakítására szavazott. Ez a népszavazás azonban jogi következmények nélkül marad. A magyar szövetségen belül már 1992-ben szakadás jelei mutatkoznak, többek között a kérdés kezelésének mikéntje felőli viták következtében. 1992-ben a magyar-ukrán alapszerződés úgy lép életbe, hogy semmilyen módon nem reflektál erre a kérdésre. A Kárpátaljai Megyei Tanács pedig szinte ezzel egyidejűleg elutasította a Beregszászi Magyar Autonóm Körzet megalakításával kapcsolatos helyi magyar törvénytervezetet. A magyar kulturális autonómiát az ukrán-magyar vegyes bizottság tartotta napirenden. 1993 áprilisában Leonyid Kravcsuk államfő és Antall József miniszterelnök ungvári találkozásán is szóba kerül. Májusban a Kárpátaljai Ruszinok Társaságának munkácsi konferenciáján megalakították Podkarpatszka Rusz (Kárpátalja hivatalos elnevezése az első Csehszlovák Köztársaság időszakában) árnyékkormányát. Az eseményt a vezetők Pozsonyban jelentették be, ami diplomáciai feszültséget okozott Ukrajna és Szlovákia között. Az e körüli botrányok véget vetettek a ruszin szervezkedésnek. Leonyid Kucsma választási kampánykörútja során azzal biztatja a kárpátaljai magyarokat, hogy amennyiben rá szavaznak, támogatni fogja autonómia-törekvésüket. Az elnökválasztás után, 2001-ben elfogadott törvény szabad gazdasági övezet létrehozásáról rendelkezik Kárpátalja területén. A kulturális autonómia követelése elhalkult, realisabb alternatívaként merül fel az önálló magyar oktatási hálózat megteremtése. (Fedinec Csilla összefoglalása.)

15 Salat Levente: Autonómiák évadja Erdélyben. *Kronika*, 2004. január 10.

16 Blénesi Éva – Mandel Kinga (szerk.): *Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Európában (2002-2004)*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004.; Kántor Zoltán – Bárdi Nándor: Az RMDSZ a romániai kormányban, 1996–2000. *Regio*, 2000. 4. szám.; Szarka László: A szlovákiai Magyar Koalíció Pártjának kormányzati szerepvállalásáról. *Regio*, 2000. 4. szám.

ciókat dolgozták ki. A tervezetek óhatatlanul idealisztikusak, és feltételezhető, hogy szerzőik már a terv elkészülésekor tudták, hogy kevés a realitása az autonómia adott formában történő megvalósulásának.

A kisebbségi jogegyenlőség legteljesebb eszközrendszerét biztosító autonóm státusok elvben optimális rendezési kereteket kínálhatnak a szomszéd országokban élő magyar nemzeti közösségek belpolitikai helyzetének, anyaországi kötődéseinek a rendezésére. A horvátországi, szlovéniai és a szerbiai-vajdasági autonómia-gyakorlatban rejlő lehetőségeket, tanulságokat ebből a szempontból érdemes elemezni. Az erdélyi, kárpátaljai autonómia-vitákat, a Szlovákiában tartósan zárójelbe tett kisebbségi önkormányzati törekvéseket pedig a regionalizáció, a nemzetállamok demokratikus átalakítása és az Unión belül kialakuló közép-európai regionális együttműködési keretek szempontjából szükséges megvizsgálni. Az önkormányzati jövőképekben gondolkodó kisebbségi magyar közösségépítésében egyre nagyobb tudatosság figyelhető meg. Ezért érdemes feltárni azokat a tényezőket, amelyek a magyar-magyar viszonyban is a tervezhető kapcsolatépítést, a felelős partnerség kialakítását helyezik előtérbe.

Bár a kisebbségi jogok katalógusát nehéz lenne összeállítani, bizonyos, hogy e jogok képzeletbeli hierarchiájának csúcán a kisebbségi autonómia helyezkedik el, s azt tartják a kisebbségvédelem legfejlettebb eszközének.

Az autonómia fogalma sok oldalról megközelíthető, mégis elsődleges jelentése egyértelműen valamilyen értelemben vett önkormányzatiságot, önállóságot jelent.¹⁷ Amikor az autonómia gondolata a nemzeti vagy etnikai kisebbségek jogaival kapcsolatban merül fel, közvetlen politikai tartalmat is nyer. Különösen a területi autonómia esetében ezek a kérdések kifejezetten államszervezési problémaként fogalmazódnak meg, hiszen közvetlenül érintik a nemzet és az állam viszonyát, s egyértelműen a demokratikus államhatalmi intézmények etnikai vagy etnoregionális alapon történő megosztását vetik fel. Általánosságban a nemzeti vagy etnikai kisebbségek jogait érintő autonómiák két fő fajtájáról lehet beszélni: a területi és a személyi (kulturális) autonómiáról.

Az autonómia a kisebbség belső önrendelkezését jelenti, „*a legmagasabb jogi státust, amelyet egy kisebbség egy államban elérhet*”.¹⁸ Így az a nemzeti kisebbségek politikájának lényegi eleme, azon olyan – közigazgatási

17 Az autonómiára vonatkozó tanulmányok közül lásd: Georg Brunner – Herbert Küpper: Európai autonómia-megoldások: A kisebbségi önkormányzatok autonómia-modelljeinek tipológiája. In: Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel, Budapest, 2005.

18 Kymlicka, Will: Igazságosság és biztonság. *Fundamentum*, 2001. 3. szám.

vagy egyéb területi - egységek létrehozását/megteremtését értjük, amelynek keretében a kisebbséghez tartozóknak valódi esélyük van dönteni az őket érintő kérdésekről.

„Az autonómia intézménye olyan államon belüli berendezkedés, melynek a hatalom szinte minden eleme átadható. A hatalom leadása két, egymástól eltérő úton valósulhat meg: mint területi autonómia, ha a nemzeti kisebbség egy területen többséget alkot, s a személyi autonómia révén, ha a kisebbség szétszórtan él az adott területen.”¹⁹ A személyi elv lényege, hogy az nem egy terület földrajzi határaihoz, hanem a kisebbséghez tartozó személyek szabad választásához kötődik. Ennek ellenére maga a személyi autonómia sem lehet és nem is teljesen független az állam területi beosztásától.²⁰ Mindenesetre a személyi autonómiának egy előnye bizonyosan van, hogy egyéni választástól függ, s így nem teremt újabb kisebbségeket, míg a területi autonómia azokra is vonatkozik, akik annak hatálya alól esetleg szívesen kivonták volna magukat. Hátránya a területi autonómiához képest, hogy nem sok példát találunk arra, hogy a személyi autonómia nagyobb lélekszámú kisebbségek esetén is megvalósulhat.²¹

Napjainkig Európa nyugati részének számos országában létrejöttek - az állami akarat függvényében - területi elven működő autonómiák, ezek közé sorolhatjuk az autonómiák államává átalakult Spanyolországot, a németek autonómiáját Belgiumban, az Egyesült Királyságbeli hatalomlebontás eredményeit, vagy például a Feröer-szigetek, illetőleg Grönland autonómiáját Dánián belül, és folytathatnánk tovább a sort. Hovatovább egy területet etnikai alapú speciális státussal még oly módon is felruháztak, hogy a „nép”, illetve a nemzeti kisebbség fogalmak használatát mellőzték.²²

A „régí” Európában az autonómia kérdése a többség és kisebbség hosszú alkufolyamatának eredménye, térségünkben pedig elsősorban *autonómia-törekvésekről* beszélhetünk. EU-szintű kötelező előírás nem létezik az autonómiára vonatkozóan; az autonómia megadása a nemzeti kisebbségek

---

19 Brunner - Küpper, i. m.

20 Magyarországon például az autonómia szervei az állam területi-közigazgatási beosztása mellett - a megyei szint kihagyásával -, azzal párhuzamosan szerveződnek.

21 Emellett meg kell oldani a kisebbségi választójegyzék kérdését: pontosan meg kell határozni, ki jogosult részt venni a választásokon. A probléma komplex voltára világít rá Halász Iván - Majtényi Balázs (szerk.): *Regisztrálható-e az identitás? Az identitásválasztás szabadsága és a nemzeti hovatartozás nyilvántartása*. Gondolat - MTA Jogi Tudományi Intézet, Budapest, 2003.

22 Majtényi Balázs: A nemzetállam új ruhája (A többkultúrájú politikai közösség magyarországi intézményesülése). PhD értekezés, kézirat.

számára nem szerepelt az EU elvárásai között a csatlakozó államok vonatkozásában. Célszerű leszögezni, bár Nyugaton a modern alkotmányfejlődés a decentralizáció irányában mutat, ebből még teljes bizonyossággal nem vonhatjuk le azt a következtetést, igaz reménykedhetünk benne, hogy Keleten is lejátszódik majd ez a folyamat, s ennek eredményeképpen a döntéshozó hatalom egy része alsóbb szintekre kerül. Az ET Parlamenti Közgyűlése által elfogadott ajánlás nem kötelező érvényű.²³ Levonható az a következtetés, hogy a kisebbségi autonómia-törekvések nem számíthatnak semmiféle támogatásra az EU részéről.

2. Lehetséges negatív, pozitív és semleges forgatókönyvek megfogalmazása

Az autonómia kapcsán a magyar állam kényes helyzetben van. Egyrészt a határon túli kisebbségi kérdés belpolitikaivá vált. Gyakorlatilag lehetetlen olyan álláspontot képviselnie a mindenkori kormánynak, amelyet a mindenkori ellenzék ne támadna. Az eddigi jelentős viták (alapszerződések, státustörvény, kettős állampolgárság – főleg az utóbbi kettő) mind érintették a magyar nemzetfelfogást, valamint – vélt vagy valós – belpolitikai következményekkel jártak (volna). Az autonómia kérdése nem illeszkedik ebbe a sorba. Elvi szinten a mindenkori kormány támogatja a határon túli magyarok – területi és/vagy személyi elvű – autonómiáját. Az eddigi tapasztalat azt mutatja, hogy – alapjában véve érthető okok miatt – a magyar állam a gyakorlatban nem mozdította elő az ügyet, és be kell látni, hogy erre igen korlátolt lehetősége van. Az EU szintjén ilyen irányú magyar törekvésekhez támogatókat találni igen nehéz.²⁴ A szomszédos államok kormányaira és politikai elitjére gyakorolt befolyás az utóbbi tizenhat évben elhanyagolható volt. A kisebbségi kérdésben elért eredmények (kisebbségi vegyesbizottságok, státustörvény végrehajtása stb.) nem tűnnek jelentősnek, habár nem lebecsülendők. Az együttműködés ezen intézményes formái inkább formális jellegűek. A magyar állam azon álláspontja, hogy nem befolyásolja a kisebbségi magyar szervezetek politikáját, és elsősorban az általuk megfogal-

23 1334. számú határozat (2003) az autonóm régiók pozitív tapasztalatai mint a konfliktusok megoldásának lehetséges eszközei Európában. In: Majtényi Balázs – Vizi Balázs: *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai*. Gondolat, Budapest, 2003. 184-186.

24 A magyarországi EP képviselők a szomszédos államok jelenlegi vagy jövőbeli EP képviselőivel a témát természetesen napirenden tarthatják, és másokat is érzékennyé tehetnek a téma iránt. A magyar EP küldöttek példamutató együttműködése a határon túli magyarok jogainak érvényesítése érdekében biztató.

mazott programot támogatja, elvi szempontból nem kifogásolható, ám a politikai gyakorlat nem követi maradéktalanul ezt az elvet: a magyar állam és a határon túli kisebbségi szervezetek érdekei nem mindig esnek egybe. A státustörvény a határon túli pártok támogatását élvezte, míg a kettős állampolgárságról szóló népszavazáskor a magyar kormány és a határon túli szervezetek nézete alapvetően különbözött. Az EU csatlakozás kapcsán érdekek egybeeséséről beszélhetünk.

Az *autonómia* vonatkozásában elvi egyetértés mutatkozik a magyarországi pártok között. Gyurcsány Ferenc – a 2004-es kettős állampolgárságról szóló népszavazás után – 2005. január 6-án a MÁÉRT tagszervezeteinek írott levelében az autonómia támogatását is a prioritások közé sorolta. A szabadkai tanácskozáson részt vevő határon túli szervezetek kifejezésre juttatják, hogy az autonómia jelenti a szülőföldön való maradás garanciáját.²⁵ A népszavazás után a FIDESZ is változtatott stratégiáján, és az autonómiát jelölte meg, mint a legfontosabb elérendő célt a határon túli magyar kisebbségek számára.²⁶ A kormányzat pedig az eddigi kisebbségi kormányzati koalíciós eredményeket, mint az autonómia elemeit, illetve a regionális együttműködést és fejlesztést próbálta kommunikációja középpontjába állítani. Magyarország EP képviselői egyértelműen az autonómia mellett foglaltak állást. Az MSZP, az SZDSZ, a FIDESZ és az MDF képviselői – lényegét tekintve egyetértésben – közösen léptek fel a határon túli kisebbségeket, így az autonómiát érintő kérdésekben. A romániai kisebbségi törvény, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem esetében a kétnyelvű feliratok ügyében, a vajdasági és szlovákiai „*magyarverés*” kérdésben is egyetértés mutatkozott, és ameddig a határon túli magyar kisebbségek jogainak és támogatásának kérdése nem válik a magyarországi belpolitika áldozatává, addig ebben a kérdésben nem várható változás. Ez mindenképpen pozitív jel, és kiindulási alapul szolgálhat a határon túli magyar kisebbségek – személyi, kulturális, területi – autonómiájának támogatása érdekében.

Az autonómia kérdését a tanulmány első részében vázolt négy szereplő politikai cselekvésének és érdekeinek figyelembevételével lehet elemezni.

---

25 *A Határon Túli Magyar Szervezetek Szabadkai Tanácskozásának Zárónyilatkozata*. Szabadka, 2005. január 7.

26 Németh Zsolt – Kövér László: Válságban a magyar nemzetpolitika. *Magyar Nemzet*, 2005. szeptember 16. Németh és Kövér 5 pontban összegzi a FIDESZ által sarkalatosnak tartott kérdéseket: a MÁÉRT, az autonómia, a kisebbségi kérdés megjelenítése az EU-ban, a hatékonyabb magyar érdekérvényesítés a határon túli magyarok vonatkozásában, valamint az állampolgárság kérdése.

Habár az elvek szintjén egyetértés mutatkozik a magyarországi pártok között az autonómia kérdésében, ennek formája és elérési útja körül vita alakulhat ki. Az első lépés mindenképpen a magyarországi konszenzus megteremtése az autonómia, valamint a határon túli magyarság támogatáspolitikája kérdéskörében. Ennek megvalósítása csak abban az esetben lehetséges, ha a pártok meg tudnak egyezni abban, hogy – nemzetpolitikai vonatkozásban – a *magyar állam* elsődleges célja a határon túli magyarság kulturális reprodukciójának biztosítása, és ennek elengedhetetlen feltétele az autonómia. A mindenkori *magyar kormány* pedig az adott kontextus és rendelkezésére álló eszközei függvényében képviseli a konszenzusos elvet. Amennyiben egy „*nemzeti minimum*”-ban nem sikerül megegyezni, úgy Magyarország nem képviselheti hatékonyan a határon túli magyarok érdekeit.²⁷ Ha azonban mégis kialakul a konszenzus, ami hatékonysági okok miatt is sürgős lenne, úgy az alábbi forgatókönyvek képzelhetők el:

Szlovákia és Románia mindezidáig nem mutatott hajlandóságot a szlovákiai, illetve romániai magyarok által kívánatosnak tekintett területi autonómia biztosítására. Pontosabban: Romániában mintegy másfél éve a parlament tárgyalja a kisebbségi törvénytervezetet, amely tartalmazza a kulturális autonómiát, ám előreláthatólag – amennyiben egyáltalán törvény lesz a tervezetből – ez nem hoz szubsztanciális előrelépést.²⁸ Szlovákiában, a közigazgatási rendszer módosítása világos jelzés volt a magyarság számára, hogy a szlovák állam, illetve a szlovák pártok egyáltalán nem viszonyulnak pozitívan a szlovákiai magyarság bármilyen típusú autonómiájához.

Az EU-csatlakozást követően mindkét állam esetében elmúlt az a kényszer, hogy a magyarok felé gesztusokat tegyenek. A csatlakozás okozta nehézségek miatt nem kizárt, hogy mindkét állam esetében a kisebbség-, illetve magyarelles kártya újra előkerül. Szlovákiában ez már megtörtént. Amennyiben ez a magyarok számára negatív scenárió érvényesül, annyiban a helyi magyar kisebbségi pártok kezében kevés eszköz marad. Jobb

27 Erre talán a státustörvénynél nincs is jobb példa. A státustörvény tanulságainak elemzésére jelen keretek közt nincs lehetőség, ám minden bizonnyal sok hibától megóvhatja magát a magyar külpolitika a törvény körülötte bonyodalmak elemzésével. Lásd: Zoltán Kántor – Balázs Majtényi – Osamu Ieda – Balázs Vizi – Iván Halász (szerk.): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Hokkaido University in Sapporo, Slavic Research Center, 2004.; Osamu Ieda – Balázs Majtényi – Zoltán Kántor – Balázs Vizi – Iván Halász – Stephen Deets (eds.): *Beyond Sovereignty – From Status Law to Trans-national Citizenship?* Sapporo, Slavic Research Center, 2006.

28 Márton János – Orbán Balázs: Elemzés a 2005-ös kisebbségi törvénytervezetről. *Magyar Kisebbség*, 2005. 1–2. szám. 5–38.

esetben a kormányalakításnál a kisebbségi pártok kormányzati pozícióba kerülnek, és kormányzati pozícióból kísérelhetik meg közösségük jogainak érvényesítését. Ugyanakkor egyáltalán nem kizárt, hogy – informálisan – a koalíciós partnerek az autonómia követelésének jegelését szabják feltételül a kisebbségi pártok számára mindaddig, ameddig kormányon vannak. Az EP-ban, a kisebbségi képviselők természetesen felvethetik az autonómia kérdését, ám ez nem sok sikerrel kecsegtet. Ebben az esetben Magyarország számára nagyon szűk mozgástér marad. A kisebbségi magyar pártok autonómia-törekvéseinek határozott követelése akár negatív hatással is lehet e törekvések sikerét tekintve.

Románia és Szlovákia esetében természetesen nem zárható ki egy, a magyarok számára kedvező fordulat. Ez azt jelentené, hogy lekerül a politikai napirendről a magyarellenesség. Ebben az esetben sem várható, hogy az egyes országok pártjai támogatni fogják a kisebbségek autonómiáját, viszont a decentralizáció és regionalizáció eredményeként az autonómia több eleme megvalósulhat. Az EU ezt pozitívan fogadná, ám semmiképpen nem gyakorolna nyomást Romániára és Szlovákiára az autonómia vonatkozásában. A magyar állam mozgástere ebben az esetben is korlátozott, hisz az esetleges pozitív folyamatok támogatása visszaüthet.

Magyarország konszenzusos nemzetpolitika esetében sem tehet túl sokat a romániai és szlovákiai magyarság autonómia-törekvéseinek eredményességéért. Az elvi támogatás elsősorban a helyi magyar politikai szervezetek és a határon túli magyarság számára fontos.

Az ukrajnai és szerbiai magyarság esetében a magyar államnak tágabb a mozgástere, igaz, nagyobb kockázatokkal kell számolni. Szerbia középtávon akár az EU és/vagy NATO tagja lehet, Ukrajna esetében ez legfeljebb hosszú távon képzelhető el. A vajdasági és kárpátaljai magyarok gazdasági és szociális helyzete rosszabb akár a szlovákiai, akár a romániai magyarokéhoz képest. A kivándorlás, ezen belül is az értelmiség kivándorlása komoly akadályokat jelent a kisebbségi társadalmak újrászervezésében. A jelentős részben rurális populáció nehezebben vonható be bármiféle magyar kulturális intézményrendszerbe. A kisebbségi jogokat tekintve a vajdasági magyarok jobb helyzetben vannak, mint a kárpátaljaiak. Ennek ellenére, elsősorban a szerbek betelepítésének következtében, előreláthatólag folytatódni, és talán intenzifikálódni fognak a magyarelles cselekedetek. Koszovó függetlenné válása esetében minden valószínűség szerint újabb betelepülők érkeznek. Az etnikai arány felbomlása a helyi magyar közösségek további morzsolódásához vezet. Koszovó függetlensége következtében a magyar marad Szerbia legnagyobb kisebbsége. A magyar külpolitika csak partnerek

keresésével tudja befolyásolni a szerb államot betelepítési politikájának átgondolására. Amennyiben az EU-nak, így Magyarországnak nem sikerül elérnie a szerb betelepítési politika megváltoztatását, úgy Szerbia esetleges EU-csatlakozása után kevés eszköze marad. Az ukrajnai magyarság, amely az ukrajnai lakosság 2%-át sem teszi ki, nem reménykedhet az autonómiában. Ukrajnában a magyar kérdés nem központi, ám a számos más kisebbség miatt nem várható, hogy a magyar kérdés rendeződne. A két állam gazdasági helyzete nem ad bizakodásra okot az ottani magyarok kivándorlása tekintetében.

A magyar külpolitika prioritásai közé kell kerülnie a regionális együttműködésnek. A Vajdaság esetében Romániával, Kárpátalja esetében pedig Romániával és Szlovákiával kell megtalálni a regionális szintű együttműködést. Egyik esetben sem lehet túlhangsúlyozni a kisebbségi kérdést. A bilaterális kapcsolatok tekintetében az illető államokkal kötött alapszerződések lehetnek a kiindulópont, habár komoly diplomáciai erőfeszítést igényelne ezek működőképessé tétele. Az EU szomszédságpolitikája Ukrajna és Szerbia irányában újabb lehetőségeket rejt, ezekkel viszont csak megfelelő EU-s partnerek megtalálása esetében tud Magyarország élni. A magyar államnak Szerbiában és Ukrajnában támogatnia kell a demokratizálási folyamatokat.

Ausztriában, Horvátországban és Szlovéniában az önkormányzati rendszer keretén belüli személyi elvű autonómia elérése, illetve megerősítése a cél. Ausztriában minden valószínűség szerint elérhetetlen az autonómia bármilyen formája, ott elsősorban a kulturális támogatások érhetnek célt.

3. A magyar külpolitika által követendő elvek, értékek meghatározása

Magyarországnak szembe kell néznie azzal, hogy a szomszédos államokkal való baráti viszony, valamint a határon túli magyarok törekvéseinek támogatása alapján véve nehezen összeegyeztethető. Nem létezik az a tökéletes megoldás, hogy mindkét elv egyszerre érvényesüljön. Emiatt a magyar külpolitikának folyamatosan mérlegelnie kell, és a szomszédos államok és a határon túli magyarság érzékenységére egyaránt figyelemmel kell lennie.

A kisebbségek védelme, az autonómia, a határon túli kisebbségek támogatása ma már elfogadott elvek. Ezeket az elveket kellene minél hatékonyabban képviselni az EU-n belül, arra törekedve, hogy a jelenlegi határozatok és ajánlások beépüljenek az EU alapértékei közé. Habár lényeges áttörésről nem beszélhetünk, az utóbbi évek fejleményei mérsékelt optimizmus-

ra jogosítanak fel. Az ETPK által elfogadott „*Jelentés a nemzetről*”²⁹ biztató a kisebbségek számára, az abban foglalt elvek melletti kiállítás a magyar külpolitika számára vállalható. A jelentés, egyebek mellett, egyenrangúnak tekinti a politikai nemzet és a kulturális nemzet felfogást, illetve kijelenti, hogy bármely állampolgár tekintheti magát más nemzethez tartozónak, mint az a nemzet, amely a többséget alkotja abban az államban, amelyben az illető él. A jelentés megerősíti a Velencei Bizottság azon megállapítását, hogy az anyaországoknak, bizonyos feltételek mellett, joguk van támogatni határain kívül élő nemzettársait.

A szomszédos államok szuverenitásának tiszteletbetartása, valamint a jószomszédos viszony mellett a magyar állam jogosan támogathatja határain kívül élő nemzettársait. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy az ETPK határozatai és javaslatai nem kötelező érvényűek, ám elvi szinten mégis az EP képviselőinek többségének az álláspontját képviselik.

Kihasználva a jó együttműködést a magyarországi EP képviselők között, valamint azt, hogy ezekben a kérdésekben minden bizonnyal számítani lehet a szlovákiai és romániai magyar EP képviselőkre, nem tűnik elérhetetlennek a kérdés gyakori tematizálása európai szinten.

A „*nemzeti minimum*” kidolgozásában elengedhetetlen az EP képviselőkkel való együttműködés, hisz minden valószínűség szerint ők ismerik a legjobban, hogyan lehet egy adott kérdést tematizálni a megfelelő fórumon. Ezzel párhuzamosan a magyar külpolitika irányítóinak igénybe kellene venni a kérdéskörrel foglalkozó magyarországi és határon túli intézményeket, valamint az akadémiai szféra képviselőit. A Külügyminisztérium – EP-képviselők – (hazai és határon túli magyar) kutatók együttműködés mindhárom fél számára előnyös lenne. Akár egy ilyen rendszeresített, informális fórum is hasznos lehet.

4. A magyar külpolitika mozgásterének meghatározása; hosszú, közép- és rövid távú célok megfogalmazása

Azok a lehetséges területek, ahol a magyar állam cselekedhetne, igen korlátozott eredményekkel kecsegtetnek. Az autonómia olyan megoldás a kisebbségek számára, amelyben egyetértés mutatkozik a magyarországi pártok között, illetve – elvi szinten – támogatható az EU-n belül is. A szomszédos

29 Parliamentary Assembly of the Council of Europe: The Concept of „Nation” Recommendation 1735 (2006). Text adopted by the Assembly on 26 January 2006 (7th Sitting). Lásd erről: Zoltán Kántor: The Recommendation on the Concept “Nation” of the PACE. *Regio*, 2006. Vol. 9. 87–99.

államok szuverenitása tiszteletben tartása miatt a magyar állam autonómiát támogató politikájának megfontoltnak és óvatosnak kell lennie, ugyanakkor ez az a kisebbségi követelés, amely határozottan képviselhető az EU-ban.

A magyar állam mindezidáig nem vett aktívan részt a szomszédos államokban élő magyar kisebbségek autonómia-elképzeléseinek kidolgozásában.³⁰ A magyar állam elsősorban arra vállalkozhat, hogy arra törekszik, minimális belpolitikai konszenzust teremtsen az autonómia kérdésében, majd közvetítőként lép fel a határon túli magyar politikai szervezetek között, mediatori szerepben. A magyar államnak nem kell letennie voksát az autonómia valamely formája mellett, illetve nem kell egységes modellt preferálnia az összes szomszédos állam magyar kisebbségei esetében.

„A kérdést – az autonómia koncepciók esetén – a következő módon kellene feltenni: az autonómia két elvének melyik ötvözete lenne a legmegfelelőbb az egyes országokban élő határon túli magyarság számára, tekintettel annak területi-demográfiai sajátosságaira és belső regionális tagozódására. Meggyőződésünk, hogy az egyes koncepciókról, az autonómia elérésének lehetőségéről, annak lehetséges módozatairól anélkül is le lehet egy értelmes vitát folytatni, hogy valamely – az autonómia vitákban jelenlévő – nézőpont mellett állást foglalnánk. Az elemzés igyekszik rávilágítani a politikai kontextusra is, így az autonómiát tágabban a határon túli magyar közélet törésvonalai mentén is értelmezi. Jelenleg ugyanis nemcsak a határon túli magyarság autonómia igénye van a politika napirendjén, hanem mindez a helyi magyar politikai elit heves vitája között zajlik.”³¹

A magyar államnak nem áll rendelkezésére elégséges anyagi és politikai eszköz, hogy a határon túli magyarokat érintő összes kérdést megoldja. Ugyanakkor anyagi eszközei és politikai akarata révén befolyásolhatja a határon túli kisebbségek boldogulási lehetőségeit/kilátásait. A magyar külpolitikának folyamatosan mérlegelnie kell, hogyan támogathatja a határon túli magyarokat, hogy közben konfliktusmentes maradjon a viszonya a szomszédos államokkal. A két cél jelenleg kizárja egymást. A magyar államnak minden együttműködés vagy konfliktus esetében latolgatnia kell, hogy melyik kérdés élvez prioritást. Ez azért is megfontolásra érdemes, mivel egy adott kérdésben elfoglalt álláspont más kérdésekben következményeket von maga után.

A magyar külpolitikának autonómia-kérdésben árnyalt, de világos álláspontot kellene elfoglalnia. Az autonómia ugyanakkor nem önmagáért való

30 Magyarországi szakértőkkel természetesen konzultáltak a kisebbségi politikai szereplők.

31 Kántor Zoltán – Majtényi Balázs: Autonómia-modellek Erdélyben: jövőkép és stratégia. *Magyar Kisebbség*, 2004. 1–2. szám.

cél, hanem a kisebbség kulturális (nemzeti) reprodukcióját biztosító demokratikus politikai berendezkedés.

Az elkövetkező évtizedben nem valószínűsíthető, hogy az EU-ban számottevően megváltozna az autonómia kérdésének kezelése. Feltételezhetjük, hogy az újonnan csatlakozott államok kisebbségi problematikája gyakrabban szerepel majd az EU különböző intézményeinek napirendjén, valamint azt, hogy a korábbi 15-ök Európájának kisebbségei (állam nélküli nemzeti) aktívabbakká válnak. Ez azt jelenti, hogy a kisebbségekre vonatkozó kérdések sűrűbben fognak a közvélemény előtt megjelenni, ám kétséges, hogy európai szintű szabályozás születne. Főként, ha figyelembe vesszük, hogy a nemzeti kisebbségek vonatkozásában egyre gyakrabban a migráció, a vendégmunkások és az Európán kívüli bevándorlók kérdése jelent majd gondot. A biztonságpolitikai megfontolások előreláthatólag továbbra is felülírják a kisebbségi jogköveteléseket.

A magyar külpolitikának fel kell készülnie – a kevéssé valószínű, de nem kizárható alternatívára: a Magyarországgal szomszédos államok, elsősorban a már az EU-hoz csatlakozottak, engedékenyebbek lesznek a kisebbségi követelésekkel szemben. Ez esetben a magyar állam megfontolt politikája hatékonyan támogathatja a szomszédos államokban élő kisebbségeket. Ugyanakkor arra is fel kell készülni, hogy a szomszédos államok vagy legalábbis némelyike, úgy értékeli, hogy a kisebbségek védelme – még ha ezt csak formálisnak is tekintették az illető kisebbségek – csak a csatlakozásig állt érdekükben, és komoly szankcióktól nem tartva folytatják/újrakezdik kisebbségellenes politikájukat.³²

A magyar államnak figyelembe kell venni azt a politikai folyamatot, hogy – legalábbis egyes országokban – a magyar kisebbségi pártok egyre jobban integrálódnak az illető állam politikai rendszerébe. Nem lehet nem észrevenni, hogy a helyi belpolitikai alkufolyamat időnként felülírja a – vélt vagy valós – „*kisebbségi érdekeket*”. A globalizáció keretében zajló társadalmi átalakulás nem hagyja érintetlenül a kisebbségi társadalmakat sem. Ennek hatása nehezen kiszámítható, egyaránt gyorsíthatja vagy lassíthatja az asszimilációt, kisebbségi szempontból elősegítheti vagy gátolhatja a kivándorlást.

Hosszú távon – kisebbségi önszerveződés és autonómia vonatkozásában – a magyar államnak fel kell készülnie, hogy a kisebbségi kérdés háttérbe szorul. A nemzeti kisebbségek kérdése minden valószínűség szerint nem lesz már biztonságpolitikai kérdés. Az EU biztonságpolitikai szemléletét

---

32 A szlovákiaihoz hasonló helyzetekre való felkészülés nem tűnik feleslegesnek.

felváltja a multikulturális nézőpont. A helyi feszültségeket elhomályosítja majd a bevándorlók kérdése, és az kerül majd a figyelem középpontjába. Az EU-n belüli regionalizmus, regionális együttműködés, amelynek keretében esetleg a határon túli magyarok is – ha nem is minden esetben – megalakíthatják autonómiájukat, egy jól működő önkormányzatisággal lehet a cél.

Középtávon a hatalom decentralizációja, a szubszidiaritás elvének gyakorlatba ültetése, egyes szomszédos államok demokratizálódásának elősegítése a követendő cél. A döntés és végrehajtás minél alacsonyabb szintje elősegítheti a határon túli magyarokat abban, hogy ők hozzanak döntéseket az őket érintő kérdésekben. Az EU jelenlegi politikája ezt a folyamatot támogatja, igaz, nem elsősorban a nemzeti kisebbségek miatt.

Rövid távon a magyar külpolitikának el kell döntenie, hogy milyen célokat akar követni. Egyfajta minimális konszenzus megteremtése az elsődleges cél.

Magyarország nem kerülheti meg a választ arra a kérdésre, hogy hosszú távon mi a szándéka a határon túli magyarokkal. Magyarország népessége fogyatkozik, szükség lesz majd utánpótlásra. Ezt a munkaerőhiányt pótolhatják a határon túli magyarok. Ennek a következménye viszont az, hogy a szomszédos államokban a magyarság számaránya akár annyira is lecsökkenhet, hogy a kulturális reprodukciót nem biztosíthatja. Ugyanakkor, nem lehet nem észrevenni a Magyarországra történő folyamatos migrációt. Ez a trend – akár lassul, akár gyorsul – folyamatos. Egy jól átgondolt, aktív migrációpolitika kialakítása megkerülhetetlen. Bármennyire is fájdalmas ez a kérdés, amely mind a mai napig tabu a magyar politikában, egyszer végig kell gondolni és döntést hozni.

5. Prioritások megfogalmazása, elvi és gyakorlati ajánlások

Kisebbségi nemzetépítésre, autonómia-törekvésekre, létező autonómiák jogkörének kiszélesítésére számos európai példa hozható fel. Európában alig lokalizálható olyan kisebbség, amely ne törekedne nagyobb befolyásra az őt érintő kérdésekben. Ezekkel a szervezetekkel való viszony ápolása, illetve megteremtése elősegítheti azt, hogy az EU-ban elvi döntés szülessen ezekről a kérdésekről.³³ Lényegében a diplomácia teljes eszköztára felhasználható a határon túli kisebbségek és ezen belül az autonómia támogatására.

---

33 Habár eltérő értelmezések láttak napvilágot a státustörvényről, a Velencei Bizottság jelentése, valamint a Frunda György által jegyzett jelentés a nemzetről bizonyítják, hogy egyes lokális kérdésekből európaiak válnak.

A regionalizmus felerősödik, a régiók szerepe előreláthatólag jelentősebb lesz. Biztosan állíthatjuk, hogy a területi autonómia belátható időn belül nem élvez majd ekkora támogatottságot. A regionalizmus révén viszont megvalósíthatók az autonómia-törekvések, illetve azok különböző elemei. Jelentősebbnek nevezhető vita a regionalizmusról csak Romániában zajlott le, részben a már említett *Provincia* folyóiratban, részben pedig a *Magyar Kisebbségben*.³⁴ A kérdéskör napirenden tartása mind a magyar, mind a román álláspont kikristályosodásához vezethet, optimista forgatókönyv esetében pedig a két álláspont közeledéséhez. A magyar állam részéről kívánatos lenne a regionalizáció kérdéskörének napirenden tartása, nem utolsósorban azért, mert ez maradéktalanul támogatásra talál az EU-ban. A régiók határainak eldöntése az állam szuverenitásának része. Ennek befolyásolása – bármilyen csekély is ennek esélye, és más európai partnerek nélkül elképzelhetetlen – létfontosságú lenne a határon túli magyarság számára.

Prioritás az alapvető, elvi kérdésekben születendő belpolitikai konszenzus. Enélkül a leghatékonyabb külpolitika sem hozhat eredményeket a határon túli magyarok számára. Míg a magyar belpolitikát is érintő kérdésekben (lásd „*kettős állampolgárság*”) nem mutatkozik esély a megegyezésre rövid távon, addig az autonómia, a támogatáspolitiká tekintetében egy „*nemzeti minimum*” létrehozható. Ezekben a kérdésekben egyetértés mutatkozik jelenleg is, legalábbis elvi szinten.

A kisebbségi kérdést Magyarországon ma több politikai szereplő jeleníti meg, elsősorban a Miniszterelnök, a Külügyminiszter, a Köztársasági elnök, az Országgyűlés elnöke, Magyarország EP képviselői, a magyarországi pártok vezetői. Inkohereus nemzetpolitika benyomását kelti jelenleg ez a többszólamú politika, amely – összehangolás esetén – akár hasznos is lehet a magyar állam számára. Jelenleg nem tűnik annak.

Az összehangolt külpolitika mellett a gyors reakciók is fontosak lennének, erre a határon túli kisebbségekkel foglalkozó „gyorsreagálású” csoport létrehozása lenne adekvát a Külügyminisztériumban.

---

34 A legteljesebbet egyrészt Bakk Miklós: *A regionalizmus kronológiája* I-II. nyújtja, amely a *Krónika* napilap 2003. január 4-i és január 11-i számaiban jelent meg, másrészt pedig Horváth Réka és Veress Emőd: *Regionális politika és területfejlesztés Romániában. Magyar Kisebbség*, 2003. 1. sz. Vitaindítója, valamint az erre született válaszok. Külön a Székelyfölddel – a területfejlesztés keretében – foglalkozik a *Magyar Kisebbség* 2003. 2-3. száma. Lásd részletesebben: Kántor Zoltán – Majtényi Balázs: *Autonómia-modellek Erdélyben: jövőkép és stratégia. Magyar Kisebbség*, 2004. 1-2. szám.

Az autonómia mellett, a konzociális modell kecsegtet eredménnyel a nemzeti kisebbségek számára. Habár a modell klasszikus formájában nem valósítható meg,³⁵ konzociális jellegű megegyezésekre, alkukra ezidáig is volt példa – gondolunk elsősorban a kisebbségi pártok kormányzati szerepvállalására, de ebbe bármilyen kisebbség-többség alku is belefér. Igaz, hogy kétélűek ezek a megegyezések, ám számos részeredményt értek el a szomszédos államok magyar pártjai ezzel a módszerrel. Érdemes lenne a magyar államnak – a kisebbségi pártokkal közösen – végiggondolni, hogy ennek a konzociális modellnek az intézményesítése milyen eredményekkel kecsegtethet. A konzociális modell folyamatos egyeztetést igényel és feltételez, lényegében kedvező keretet teremthet bármilyen kérdés megtárgyalásához.

A klasszikus diplomácia mellett minden bizonnyal érdemes folytatni és tovább erősíteni a civil szervezetek közötti együttműködést. Ezt az RMDSZ egyik parlamenti képviselője, Varga Attila – a kisebbségi törvénytervezet egyik kidolgozója – is hangsúlyozza: „szükség volna nemcsak a politikai és szakmai, hanem a civil társadalom autonómia-törekvésekbe való bevonására, a közös összefogására és az egyénileg lebontható összehangolt cselekvésre”.³⁶ A tudás-transzfer előnyös helyzetbe hozhatja a határon túli magyarokat. A határon túli magyarok anyagi gyarapodása tekintetében pedig a határon túli magyar vállalkozók támogatása hozhat eredményeket.

---

35 Kántor Zoltán: A konzociáció Erdélyben. Folyamatok és modellek. *Provincia*, 2001. 4. sz.

36 Varga Attila: Autonómia – mint politikai beszédtema, mint társadalmi igény, mint közjogi állapot. *Magyar Kisebbség*, 2004. 1–2. sz. 225.

Irodalom

- Bakk Miklós: Az RMDSZ mint a romániai magyarság politikai önmeghatározási kísérlete 1989 után. *Regio*, 1999. 2. szám.
- Bakk Miklós – Székely István: Az RMDSZ és az önkormányzati választások. *Magyar Kisebbség*, 2000. 3. szám.
- Bakk Miklós: 1989–1999: az RMDSZ első tíz éve. In: Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2000*. Polis, Temesvár–Kolozsvár, 2000.
- Bárdi Nándor: Törésvonalak a határon túli magyar politikában, 1989–1998. *Regio*, 1999. 2. szám.
- Bárdi Nándor – Éger György (szerk.): *Útkeresés és integráció: válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989–1999*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000.
- Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarok kapcsolat-története*. Kalligram, Pozsony, 2004.
- Bárdi Nándor: A szükség mint esély. Lehetséges-e a magyarságpolitikát szakágazatként elgondolni? I–II. *Kommentár*, 2006. 5. és 6. szám.
- Bauböck, Rainer: Területi vagy kulturális autonómiát kapjanak a nemzeti kisebbségek? *Pro Minoritate*, 2002. 2. szám.
- Bíró A. Zoltán (szerk.): Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról. Pro-Print, Csíkszereda, 1995.
- Bíró A. Zoltán: Intézményesülési folyamatok a romániai magyar társadalomban 1989–1990 között. *Társadalmi Szemle*, 1996. 8–9. szám.
- Blénesi Éva – Mandel Kinga (szerk.): Kisebbségek és Kormánypolitika Közép-Európában, 2002–2004. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004.
- Bognár Zoltán: Romániai magyar autonómiakonceptciók. Az 1989 és 2006 között kidolgozott törvénytervezetek. In: *Autonómia, liberalizmus, szociáldemokrácia*. EÖKIK, Budapest, 2006.
- Brunner, Georg: Az Európai Unió kisebbségpolitikája és a nemzetállami törvényhozás. *Magyar Jog*, 2002. 3. szám.
- Brunner, Georg – Küpper, Herbert: Európai autonómia-megoldások: a kisebbségi önkormányzatok autonómia-modelljeinek tipológiája. *Magyar Kisebbség*, 2004. 1. szám.
- Brusis, Martin: Az Európai Unió és az etnikumok közötti hatalommegosztási egyezkedések a csatlakozó országokban. *Pro Minoritate*, 2004. 1. szám.
- Csata Zsombor – Kiss Dénes – Kiss Tamás: Az erdélyi magyar kulturális intézményrendszerről. *Erdélyi Társadalom*, 2004. 1. szám.
- Eiler Ferenc – Kovács Nóra: A kisebbségi önkormányzatok rendszere Magyarországon. *Regio*, 2000. 3. szám.
- Enyedi Zsolt: Pillér és szubkultúra: a politikai-kulturális tagolódás egy lehetséges fogalmi kerete. *Politikatudományi Szemle*, 1993. 4. szám.
- Fábián Gyula: Az identitáshoz való jog Romániában a lakosság-nyilvántartás tükrében. In: Halász Iván – Majtényi Balázs (szerk.): *Regisztrálható-e az identitás? Az identitásválasztás szabadsága és a nemzeti hovatartozás nyilvántartása*. Gondolat – MTA JTI, Budapest, 2003.

- Fedinec Csilla: Népszámlálás Ukrajnában – Hányan vagyunk magyarok? *Pro Minoritate*, 2002. 4. szám.
- Gál Kinga: Kisebbségvédelem a közép- és kelet-európai kétoldalú államközi egyezményekben. *Pro Minoritate*, 2000. 1. szám.
- Gál, Kinga (ed.): *Minority Governance in Europe*. European Centre for Minority Issues – Local Government and Public Service Reform Initiative, Budapest, 2002.
- Gerencsér Balázs – Juhász Albin: A Kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón (I.). *Magyar Kisebbség*, 2000. 2. szám.
- Gerencsér Balázs – Juhász Albin: A Kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón (II.). *Magyar Kisebbség*, 2000. 3. szám.
- Gödri Irén: Etnikai vagy gazdasági migráció? Az erdélyi magyarok kivándorlását meghatározó tényezők az ezredfordulón. *Erdélyi Társadalom*, 2004. 1. szám.
- Görömbei Sára: A kisebbségek esélyei az EU-csatlakozás után. *Pro Minoritate*, 2001. 3. szám.
- Györi Szabó Róbert: Nemzet és kisebbség, autonómia és regionalizmus Európában. Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2004.
- Gyurgyik László – Sebők László (szerk.): Népszámlálási körkép Közép-Európából, 1989–2002. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.
- Halász Iván: A közigazgatási reform tervei Szlovákiában. *Pro Minoritate*, 2000. 2. szám.
- Halász Iván: A határon túli nemzettársakról való gondoskodás modelljei Kelet- és Közép-Európában. In: Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol*. Gondolat, Budapest, 2004.
- Halász Iván – Majtényi Balázs (szerk.): *Regisztrálható-e az identitás? Az identitásválasztás szabadsága és a nemzeti hovatartozás nyilvántartása*. Gondolat – MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2003.
- Halász Iván – Majtényi Balázs: A Magyar Köztársaság Alkotmányának „nemzeti felelősségi klauzulája” (Egy értelmezési kísérlet). In: Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol*. Gondolat, Budapest, 2004.
- Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol*. Gondolat, Budapest, 2004.
- A Határon Túli Magyar Szervezetek Szabadkai Tanácskozásának Zárónyilatkozata*. Szabadka, 2005. január 7.
- Ieda, Osamu – Balázs Majtényi – Zoltán Kántor – Balázs Vizi – Iván Halász – Stephen Deets (eds.): *Beyond Sovereignty – From Status Law to Trans-national Citizenship?* Sapporo, Slavic Research Center, 2006.
- Kántor Zoltán: Kisebbségi nemzetépítés – a romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség. *Regio*, 2000. 3. szám.
- Kántor Zoltán: A nemzeti identitást formáló intézményrendszerek. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002.
- Kántor Zoltán: Nemzet és intézményesülés. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004.

- Kántor Zoltán – Bárdi Nándor: Az RMDSZ a romániai kormányban, 1996–2000. *Regio*, 2000. 4. szám.
- Kántor Zoltán – Majtényi Balázs: Autonómia-modellek Erdélyben: jövőkép és stratégia. *Magyar Kisebbség*, 2004. 1–2. szám.
- Kántor Zoltán (szerk.): *A státustörvény: dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002.
- Kántor, Zoltán – Majtényi, Balázs – Osamu Ieda – Vizi, Balázs – Halász, Iván (eds.): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Slavic Research Center, Hokkaido University, Sapporo, 2004.
- Kántor Zoltán – Majtényi Balázs: A kettős állampolgárság – népszavazás, politikai vita, szakmai érvek. In: Sándor Péter – Vass László – Sándor Ágnes – Tolnai Ágnes (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2004-ről*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2005.
- Kántor Zoltán: Nemzetpolitika, 2005. In: Sándor Péter – Vass László – Tolnai Ágnes (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2005-ről*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2006. Zoltán Kántor: The Recommendation on the Concept “Nation” of the PACE. *Regio*, 2006. Vol. 9. 87–99.
- Kis János: Túl a nemzetállamon I–II. *Beszélő*, 1996. 1. és 2. szám.
- Korhecz Tamás: A Magyar Nemzeti Tanács alkotmányosság. A jugoszláv szövetségi alkotmánybíró határozatának a margójára. *Pro Minoritate*, 2003. 1. szám.
- Korhecz Tamás: A kisebbségi önkormányzatok megválasztásának szabályai a magyar, a szlovén és a jugoszláv közjogban. In: Halász Iván – Majtényi Balázs (szerk.): *Regisztrálható-e az identitás? Az identitásválasztás szabadsága és a nemzeti hovatartozás nyilvántartása*. Gondolat – MTA JTI, Budapest, 2003.
- Korhecz, Tamás: Chances of Ethnic Autonomy in Voivodina. Analysis of the latest autonomy proposal of Hungarian political parties in Voivodina. In: Gál, Kinga (ed.): *Minority Governance in Europe*. European Centre for Minority Issues – Local Government and Public Service Reform Initiative, Budapest, 2002.
- Kymlicka, Will: Igazságosság és biztonság. *Fundamentum*, 2001. 3. szám.
- Losonczi Alpár: Vázlat a vajdasági magyar elitek dinamikájáról. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika: a közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.
- Losonczi Alpár: The Paradoxes of a Regional Construction. *Regio*, 2004.
- Majtényi Balázs: Hol húzódnak a kisebbségvédelem határai? *Regio*, 2004. 4. szám.
- Majtényi Balázs: Utilitarista kisebbségvédelem? A státusdiskurzus a nemzetközi szervezetek előtt. In: Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol*. Gondolat, Budapest, 2004.
- Majtényi Balázs: Mi lesz veled „bezzeggyerek”? Változóban a kisebbségi jogi szabályozás. *Fundamentum*, 2005. 3. szám.
- Majtényi Balázs – Vizi Balázs: *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai*. Gondolat, Budapest, 2003.
- Mák Ferenc: Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999). *Magyar Kisebbség*, 2000. 3. szám.

- Márton János – Orbán Balázs: Elemzés a 2005-ös kisebbségi törvénytervezetről. *Magyar Kisebbség*, 2005. 1-2. szám. 5-38.
- Mirnic Károly: A vajdasági magyarok politikai önszerveződése és a magyar politikai pártok egymás közti harca a VMDK megalakulásától 1996-ig. *Regio*, 1999. 2. szám.
- Németh Zsolt – Kövér László: Válságban a magyar nemzetpolitika. *Magyar Nemzet*, 2005. szeptember 16.
- Öllős László: *Emberi jogok – nemzeti jogok: emberi és polgári jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai?* Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilum Aurum, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.
- Szarka László: A szlovákiai Magyar Koalíció Pártjának kormányzati szerepvállalásáról. *Regio*, 2000. 4. szám.
- Szarka László: Közigazgatási reform és kisebbségi kérdés. *Kisebbségkutatás*, 2001. 2. szám.
- Szarka László: *Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák*. Lucidus, Budapest, 2004.
- Szarka László: Alternatívák és irányzatok a magyar kisebbségpolitikában – közösségépítés, konzociáció, nemzeti integráció. *Magyar Tudomány*, 2005. 2. szám.
- Szarka László: Kisebbségek nemzeti és állampolgári identitása. *Új Horizont*, 2006. 1. szám.
- Szokoly Elek (szerk.): *Provincia 2001*. Pro Europa Kiadó, Marosvásárhely, 2003.
- Tóth Judit: A diaszpóra a jogszabályok tükrében. *Regio*, 1999. 3-4. szám.
- Tóth Judit: *Státuszjogok*. Lucidus, Budapest, 2004.
- Varga Attila: A kisebbségi törvények helye és szerepe a nemzetiségi kérdés rendezésében. *Magyar Kisebbség*, 1996. 4. szám.
- Varga Attila: *Nulla Pax Sine Iustitia: Kisebbségjogi írások*. Kalota, Kolozsvár, 2002.
- Varga Attila: Autonómia – mint politikai beszédtema, mint társadalmi igény, mint közjogi állapot. *Magyar Kisebbség*, 2004. 1-2. sz. 209-225.
- Vizi Balázs: Az Európai Unió keleti bővítése és a kisebbségek. *Pro Minoritate*, 2003. 1. szám.
- Witte, Bruno de: Az etnikai kisebbségek megközelítése az EU-ban: politika a jog ellenében. *Magyar Kisebbség*, 2003. 2-3. szám.